

Qanadabənzər-Əng Yarığının Arxa Divarının Ortası İlə Əsas-Damaq Dəliyi Arasındakı Məsafənin Yaş Və Cinsi Dəyişkənliklərinin Xüsusiyyətləri

V.B. Şadlinski, K.C. Quliyeva*

Azərbaycan Tibb Universiteti, A.A. Bakıxanov küçəsi, 23, Bakı AZ1022, Azərbaycan;

*E-mail: najafova1984@mail.ru

Təqdim olunan məqalədə postnatal ontogenezin müxtəlif mərhələlərində kranioskopik, kranio-metrik və variasion-statistik müayinə üsullarından istifadə etməklə insan kəllələrində qanadabənzər-əng yarığı (QƏY) ilə əsas-damaq dəliyi (ƏDD) arasındakı məsafənin fərdi, yaş və cinsi dəyişkənliklərinin xüsusiyyətləri öyrənilmişdir. Tədqiqatın nəticələrinə görə QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin orta qiyməti kişilərdə I yetkinlik dövründə sağtərəfli üstünlük təşkil edir. Kişilərdə qonşu yaş qruplarının eyniadlı tərəflərinin müqayisəsi II yetkinlik dövrünün parametrlərinin orta qiymətinin I yetkinlik və ahl dövrünün parametrlərinin orta qiymətinə nisbətən soltərəfli, qadınlarda isə ikitərəfli üstün olduğunu göstərmişdir. Həmin məsafənin cinsi dəyişkənliklərinin müqayisəli təhlili kişilərdə I yetkinlik dövründə, qadınlarda isə II yetkinlik dövründə sağtərəfli üstün olduğunu aşkar etməyə imkan verdi.

Açar sözlər: Qanadabənzər-əng yarığı, cins, yaş, kranio-metriya, dimorfizm

GİRİŞ

QƏY və ona qonşu olan anatomik strukturların, xüsusilə çətin əldə olunan əsas-damaq dəliyi və qanadabənzər kanalın ön dəliyinin variantları həmin törəmələrdən keçən damar-sinir dəstələri üzərində aparılan endoskopik müdaxilələr zamanı klinisistlər qarşısında bir sıra çətinliklər törədir (Гафарова, 2002; Полкокова, 2009; Полев и др., 2012). Belə ki, ƏDD-nin anatomo-topoqrafik variantları haqqında elmi məlumatların azlığı arxa burun qanaxmaları zamanı eyni adlı arteriyanın koagulyasiyası və xroniki rinitlər zamanı qanadabənzər kanalın ön dəliyi səviyyəsində transnazal endoskopik yolla eyni adlı sinirin neyrotomiyası yeni anatomik məlumatlar tələb edir (Greenstone et al., 1988; Robinson et al., 2012). Qeyd etmək lazımdır ki, əng arteriyasının, əng sinirinin, qanadabənzər kanal sinirinin, əsas-damaq arteriyasının zədələnmələri və qanadabənzər-damaq düyününün xoşxassəli şişləri zamanı rinoendoskopiyanın yüksək səviyyədə həyata keçirilməsi üçün ontogenezin müxtəlif mərhələlərində QƏY və ona yaxın strukturların, o cümlədən əsas-damaq dəliyinin və onunla QƏY-in arxa divarı arasındakı məsafənin anatomo-topoqrafik variantlarının öyrənilməsi həm elmi, həm də praktik cəhətdən əhəmiyyət kəsb edir (Seno et al., 2009; Tang et al., 2009; Jang et al., 2010; George et al., 2012; Kodama et al., 2012).

Əng arteriyasına edilən cərrahi müdaxilələr zamanı müəyyən edilmişdir ki, adı çəkilən damarın zədələnmələri ən çox QƏY-dən və ƏDD-dən keçən yerdə baş verir (Apinhasmit et al., 2004). Digər müəlliflərin qənaətinə görə (Hosseini and Borghei,

2005) rinoserebral infeksiyalar ƏDD vasitəsilə qanadabənzər-damaq çuxuruna, daha sonra QƏY vasitəsilə gicgahaltı çuxura və üzün yumşaq toxumalarına keçə bilər.

Lakin yuxarıda qeyd olunanlara baxmayaraq qanadabənzər-damaq çuxurunda yerləşən damar-sinir dəstələrinə edilən mövcud cərrahi müdaxilələr xəstəliklərin ağırlaşmasının və fəsadlarının qarşısını ala bilmir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu günə kimi anatomik, neyrocərrahi və otolarinqoloji dərslik, monoqrafiya və elmi məqalələrdə postnatal ontogenezin müxtəlif mərhələlərində QƏY və ona yaxın sümük strukturların fərdi, yaş və cinsi dəyişkənliklərinin xüsusiyyətləri haqqında geniş praktik əhəmiyyəti ola biləcək məlumat demək olar ki, yoxdur. Ona görə də QƏY və ona yaxın olan sümük strukturların topoqrafo-anatomik dəyişkənliklərinin öyrənilməsi bu gün də aktual olaraq qalmaqdadır.

İşin məqsədi postnatal ontogenezin müxtəlif mərhələlərində insan kəlləsində qanadabənzər-əng yarığı ilə əsas-damaq dəliyi arasındakı məsafənin fərdi, yaş və cinsi dəyişkənliklərinin xüsusiyyətlərini öyrənməkdən ibarət olmuşdur.

MATERIAL VƏ METODLAR

Tədqiqat obyektini kimi ATU-nun insan anatomiyası kafedrasının fundamental muzeyində saxlanılan pasportlaşdırılmış insan kəllələrindən istifadə olunmuşdur. İşin gedişi zamanı müxtəlif yaş qruplarını əhatə edən masserasiya olunmuş 167 insan kəlləsi tədqiq edilmişdir. Bu zaman keçmiş SSRİ

Pedaqoji EA-nın 1965-ci ildə yaş morfoloqiyası, fiziologiyası və biokimyasının problemlərinə həsr olunmuş VII Ümumittifaq konfransında qəbul olunmuş yaş dövrlərindən istifadə olunmuşdur.

Qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün kranioskopik, kraniometrik və variasion-statistik müayinə üsullarından istifadə edilmişdir. Ölçüləri apararkən kraniologiyada geniş tətbiq olunan üsullara (Алексеев и Дебей, 1964; Martin, 1928) istinad olunmaq şərtilə, bir ucu düz və digər ucu əyri olan pərgardan və 0,01 mm bölgüləri olan ştangenpərgardan istifadə edilmişdir.

Qanadabənzər-əng yarığının arxa divarı ilə əsas-damaq dəliyi arasındakı məsafəni ölçmək üçün (yan görünüş) *norma lateralis*-dən istifadə edilmişdir.

Alınmış nəticələrin təhlili «Statistical» (Statsoft, 1999) və Microsoft Excel Windows-7 tətbiqi proqramlar paketindən istifadə etməklə PC/AT «Pentum-IV»-də variasion statistika üsulu ilə işlənmişdir. Nümunələrin orta göstəriciləri (M), standart xətaləri (m), sıraların minimal (min) və maksimal (max) göstəriciləri və variasiya əmsalı (CV) hesablanmışdır (Реброва, 2002; Боровиков 2015).

NƏTİCƏLƏR VƏ ONLARIN MÜZAKİRƏSİ

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi ƏDD nəinki nəzəri, həm də klinik əhəmiyyət kəsb edən sümük strukturlardan olub qanadabənzər-damaq çuxuru ilə burun boşluğu arasında yerləşir. Kranioskopik tədqiqatların nəticələri göstərdi ki, əsas-damaq dəliyi 78,4% (262 kəllə) halda damaq sümüyünün perpendikulyar səthəsinin içəri səthindəki xəlbir darağının arxa-yuxarı tərəfində yerləşir və dəlik qanadabənzər-damaq çuxurunu yuxarı burun keçəcəyi ilə birləşdirir. Lakin morfoloji tədqiqatların nəticələri 21,6% halda (72 kəllə) ƏDD-nin xəlbir darağının arxa tərəfində, yəni yuxarı və aşağı burun keçəcəklərinin sərhəddində də yerləşdiyini aşkar etməyə imkan verdi. Tədqiq etdiyimiz kəllələrin 28-də (8,4%) yuxarı burun keçəcəyinə proyeksiya olunan ƏDD-dən başqa orta burun keçəcəyinə proyeksiya olunan əlavə əsas-damaq dəliyi (foramen sphenopalatinum accessorium) də aşkar olundu. Tədqiqat zamanı ƏDD-yə xəlbir darağının ön-yuxarı və ön-aşağı tərəflərində heç bir kəllədə rast gəlinmədi.

Beləliklə, əldə etdiyimiz kranioskopik müayinələrin nəticələri ƏDD-nin topoqrafik cəhətdən dəyişkən olduğu fikrini irəli sürməyə imkan verdi. Bu isə həmin dəlikdən burun boşluğuna keçən əsas-damaq arteriyasının və yuxarı-arxa burun sinirlərinin topoqrafiyasında və şaxələrin sayında dəyişkənliklərin olması fikrini təsdiqləyir. Təqdim etdiyimiz fikirlərin öz təsdiqini tapmasında damaq sümüyünün perpendikulyar səthəsinin içəri tərəfində yerləşən xəlbir darağının çox böyük əhəmiyyəti vardır. Belə

ki, müayinə olunan kəllələrin hamısında xəlbir darağını müşahidə etmək mümkündür. Ona görə də həmin daraqdan ƏDD və oradan keçən damar-sinir dəstəsinin topoqrafiyası, eləcə də rastgəlmə tezliyinin aşkar olunmasında stabil anatomik oriyentir kimi istifadə olunmasına əsas verir. Bu isə əng arteriyası və onun şaxələrinin qanaxmaları, qanadabənzər kanal siniri və qanadabənzər-damaq düyününün patolojiyaları zamanı transnazal videoendoskopik cərrahiyyənin imkanlarının artırılmasına xidmət edəcək.

Kişilərdə (yeniyetmə, gənclik dövrü və yaşlılar) QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin orta qiymətinin qarşı tərəflər arasındakı müqayisəli təhlili I yetkinlik dövrünün göstəricilərinin sağtərəfli üstünlüyə malik olmasını aşkar etməyə imkan verdi ($p < 0,05$). Belə ki, adı çəkilən məsafə sağ tərəfdə 5,0-17,5 mm, sol tərəfdə isə 6,0-11,5 mm arasında tərəddüd edərək orta hesabla $11,3 \pm 0,8$ mm və $8,8 \pm 0,4$ mm təşkil edir. Göründüyü kimi QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin orta qiyməti sağ tərəfdə sol tərəfə nisbətən 1,3 dəfə və ya 2,5mm artıqdır. II yetkinlik dövrü, ahıl və qocalıq dövrünün qarşı tərəflərinin eyniadlı göstəriciləri arasında statistik cəhətdən əhəmiyyətli fərq aşkar olunmadı ($p > 0,05$). Onu da qeyd etmək lazımdır ki, kişilərdə QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin orta qiyməti I yetkinlik dövrünün sağ tərəfində ən böyük ($11,3 \pm 0,8$ mm), qocalıq dövrünün sağ tərəfində ən kiçik ($8,0 \pm 0,4$ mm) qiymətə malikdir.

Aparduğumuz tədqiqatlarla müəyyən olunmuşdur ki, QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin variyasiya əmsalı (CV) kişilərdə I və II yetkinlik dövrlərində sağtərəfli, yeniyetmə, gənclik və qocalıq dövrlərində isə soltərəfli üstünlük təşkil edir. Əldə olunan nəticələrə görə bu göstərici I yetkinlik dövründə sağ tərəfdə sol tərəfə nisbətən 1,7 dəfə (33,5% və 19,2%), II yetkinlik dövründə 1,2 dəfə (26,0% və 21,2%) artmışdır. Həmin göstəricinin variyasiya əmsalı yeniyetmə dövründə sol tərəfdə sağ tərəfə nisbətən 1,1 dəfə (27,6% və 31,1%), gənclik dövründə 1,4 dəfə (23,9% və 32,6%), qocalıq dövründə 1,3 dəfə (22,9% və 17,1%) artmışdır.

Kişilərdə QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin orta qiymətinin qonşu yaş qruplarının eyniadlı tərəfləri arasındakı müqayisəli təhlili adı çəkilən göstəricinin II yetkinlik dövrünün sol tərəfində I yetkinlik və ahıl dövrünün eyniadlı tərəflərinə nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə artdığını aşkar etməyə imkan verdi ($p < 0,01$). Tədqiqatın nəticələrinə görə QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafə II yetkinlik dövrünün sol tərəfində 7,0-14,5 mm arasında dəyişərək orta hesabla $10,6 \pm 0,4$ mm, I yetkinlik dövründə isə 6,0-11,5 mm arasında dəyişərək $8,8 \pm 0,4$ mm təşkil edir.

Ahıl yaş dövrü ilə II yetkinlik dövrünün eyniadlı tərəflərinin orta qiymətlərinin müqayisəsi II yetkinlik dövrünün adı çəkilən göstəricilərinin sol-tərəfli üstünlük təşkil etdiyini göstərdi ($p < 0,01$). Belə ki, ahıl yaş dövrünün sol tərəfində QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafə 6,0-11,7 mm intervalında tərəddüd edərək orta hesabla $8,8 \pm 0,4$ mm-ə bərabər olur. Göründüyü kimi II yetkinlik dövrünün parametrlərinin orta qiyməti həm I yetkinlik, həm də ahıl yaş dövrünün parametrlərinin orta qiyməti ilə müqayisədə soltərəfli (hər iki yaş dövrü üçün uyğun olaraq 1,2 dəfə və ya 1,8 mm) üstünlük təşkil edir.

Qadınlarda (yeniyyətə, gənclik dövrü və yaşlılar) QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin orta qiymətlərinin ayrı-ayrı yaş qruplarının qarşı tərəfləri arasındakı müqayisəli təhlili statistik cəhətdən əhəmiyyətli fərqin olmadığını göstərdi ($p > 0,05$). Belə ki, I yetkinlik dövründə adı çəkilən məsafənin orta qiyməti uyğun olaraq sağ tərəfdə $9,1 \pm 0,3$ mm, sol tərəfdə $8,3 \pm 0,4$ mm, II yetkinlik dövründə $11,9 \pm 0,5$ mm və $10,7 \pm 0,5$ mm, ahıl yaş dövründə $8,8 \pm 0,5$ mm və $9,0 \pm 0,5$ mm, qocalıq dövründə isə $9,1 \pm 0,4$ mm və $8,5 \pm 0,4$ mm təşkil edir.

Yeniyyətə, gənclik dövrü və yaşlı qadınlarda QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin variyasiya dəyişkənliklərinin öyrənilməsinin müqayisəli təhlili variyasiya əmsalının yeniyyətə və I yetkinlik dövrlərində soltərəfli üstünlük təşkil etdiyini, gənclik, II yetkinlik, ahıl və qocalıq dövrlərində isə həmin göstəricinin hər iki tərəfdə demək olar ki, bir-birinə bərabər olduğunu (uyğun olaraq 30,2 və 30,5%; 22,3% və 23,0%; 20,4% və 20,4%; 17,7% və 18,6%) aşkar etməyə imkan verdi. Tədqiqatın nəticələrinə görə bu göstərici yeniyyət-mələrdə sol tərəfdə sağ tərəfə nisbətən 1,1 dəfə (25,2% və 28,0%), I yetkinlik dövründə 1,5 dəfə (14,3% və 20,7%) artmışdır.

Qadınlarda QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin orta qiymətinin qonşu yaş qruplarının eyniadlı tərəfləri arasındakı müqayisəli təhlili II yetkinlik dövrünün göstəricilərinin I yetkinlik və ahıl dövrünə nisbətən ikitərəfli üstünlük təşkil etdiyini aşkar etməyə imkan verdi ($p < 0,001$, $p < 0,01$). Belə ki, II yetkinlik dövründə QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin göstəriciləri sağ tərəfdə 8,0-10,5 mm, sol tərəfdə isə 7,0-14,5 mm arasında dəyişərək orta hesabla $11,9 \pm 0,5$ mm və $10,7 \pm 0,5$ mm təşkil edir. Həmin göstəricilərin qiyməti I yetkinlik dövrünün sağ tərəfində 7,0-11,0 mm, sol tərəfində isə 5,0-10,7 mm arasında dəyişərək orta hesabla $9,1 \pm 0,3$ mm və $8,3 \pm 0,4$ mm-ə bərabər olur. Təqdim olunan nəticə-

lərdən də göründüyü kimi QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin orta qiyməti sağ tərəfdə sol tərəfə nisbətən 1,3 dəfə və ya 2,8 mm, sol tərəfdə isə 1,3 dəfə və ya 2,4 mm artıqdır. Bu halda ahıl dövrü üçün adı çəkilən məsafənin göstəriciləri sağ tərəfdə 6,3-11,5 mm, sol tərəfdə isə 6,5-12,0 mm hüdudunda dəyişərək orta hesabla $8,8 \pm 0,5$ mm və $9,0 \pm 0,5$ mm təşkil edir. II yetkinlik dövrünün göstəricilərinin ahıl dövrünün eyniadlı tərəflərinin göstəriciləri ilə müqayisəsi təqdim olunan məsafənin orta qiymətinin II yetkinlik dövründə sağda 1,4 dəfə və ya 3,1 mm, solda isə 1,2 dəfə və ya 2,4 mm artıq olduğunu göstərdi ($p < 0,01$, $p < 0,05$). Qocalıq dövrü ilə ahıl yaş dövrünün eyniadlı tərəfləri üçün nəzərəcarpacaq fərq aşkar olunmadı ($p > 0,05$).

QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin orta qiymətinin cinsi dəyişkənliklərinin xüsusiyyətlərinin müqayisəli təhlili kişilərdə I yetkinlik dövrünün göstəricilərinin ($11,3 \pm 0,8$ mm) qadınlara nisbətən ($9,1 \pm 0,3$ mm) 1,2 dəfə və ya 2,2 mm sağtərəfli üstün olduğunu göstərdi. Həmin məsafənin orta qiymətinin müqayisəsi eyni zamanda II yetkinlik dövrünün göstəricilərinin qadınlarda ($11,9 \pm 0,5$ mm) kişilərə nisbətən ($10,1 \pm 0,5$ mm) 1,2 dəfə və ya 1,8 mm sağtərəfli üstün olduğunu aşkar etməyə imkan verdi ($p < 0,05$). Ahıl dövrü ilə II yetkinlik dövrü, eləcə də qocalıq və ahıl yaş dövrləri arasında aparılan müqayisəli təhlil tədqiq olunan məsafənin orta qiymətini ifadə edən göstəricilər arasında heç bir fərq aşkar etməmişdir ($p > 0,05$).

Beləliklə, ədəbiyyat mənbələrinin təhlili (Apinhasmit et al., 2004; Hosseini and Borghei, 2005; Полкокова, 2009; Полев и др., 2012) və bizim nəticələrə əsaslanaraq hesab edirik ki, QƏY-in arxa divarının ortası ilə ƏDD arasındakı məsafənin orta qiyməti kişilərdə I yetkinlik dövrünün sağ tərəfində üstünlük təşkil etsə də, qadınlarda əhəmiyyətli fərq yoxdur. Kişilərdə qonşu yaş qruplarının eyniadlı tərəfləri arasında aparılan müqayisə II yetkinlik dövrünün parametrlərinin orta qiymətinin I yetkinlik və ahıl dövrünün parametrlərinin orta qiymətinə nisbətən soltərəfli, qadınlarda isə ikitərəfli üstün olduğunu göstərdi. Həmin məsafənin orta qiymətinin cinsi dəyişkənliklərinin müqayisəli təhlili isə kişilərdə I yetkinlik dövründə, qadınlarda isə II yetkinlik dövründə sağtərəfli üstün olduğunu aşkar etməyə imkan verdi. Bu isə onu göstərir ki, tədqiq olunan məsafənin orta qiyməti fərdi, yaş və cinsi dəyişkənliklərə malikdir. Bu fərq həm birtərəfli, həm də ikitərəfli ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

- Алексеев В.П., Дебец Г.Ф.** (1964) Краниометрия: Методика антропологических исследований. М.: Наука, 128 с.
- Боровиков В.П.** (2015) Популярное введение в современный анализ данных в системе STATISTICA. М.: Телеком, 288с.
- Гафарова Р.А.** (2002) Морфологические и топографо-анатомические особенности крылонебного узла в различные возрастные периоды. *Автореф. дисс. ... канд. мед.наук*, Баку: 22 с.
- Полев Г.А., Дайхес Н.А., Виноградов В.В., Лабазанова М.А.** (2012) Хирургические аспекты эндоскопической анатомии клиновиднонебной артерии. *Российская оториноларингология*, **4**: 96-100.
- Реброва О.Ю.** (2002) Статистический анализ медицинских данных. Применение пакета прикладных программ. М.: Медиа Сфера, 312 с.
- Apinhasmit W., Methatrathip D., Ploytubtim S. et al.** (2004) Anatomical study of the maxillary artery at the pterigomaxillary fissure in a Thai population: its relationship to maxillary osteotomy. *J. Med. Assoc. thai.*, **87(10)**: 1212-1227.
- George A., Smatanova K., Joshi H. et al.** (2012) Sphenopalatine, anterior ethmoid and internal maxillary artery intervention in the management of refractory epistaxis: their efficacy in 25 patients. *Clin. Otolaryngol.*, **37(4)**: 321-325.
- Greenstone M., Stanley P., Mackay I.** (1988) The effect of vidian neurectomy on nasal mucociliary clearance. *J. Laryngol. Otol.*, **102(10)**: 894-895.
- Hosseini, S., Borghei P.** (2005) Rinocerebral mucormycosis: pathways of spread. *Eur. Arch. Otorhinolaryngol.*, 69-71.
- Martin R.** (1928) *Kraniometrische Technik: A Kraniologie. Lehrbuch der Anthropologie in systematischer Darstellung*, **2**: 579-991.
- Robinson S., Wormald P.** (2006) Endoscopic vidian neurectomy. *Am. J. Rhinol.*, **20(2)**: 197-202.
- Tan G., Ma Y., Li H.** (2012) Long-term results of bilateral endoscopic vidian neurectomy in the management of moderate to severe persistent allergic rhinitis. *Arch Otolaryngol Head Neck Surg.*, **138(5)**: 492-497.
- Tang I., Shashinder S., Gopala Krishnan G. et al.** (2009) Juvenile nasopharyngeal angiofibroma in a tertiary centre: ten-year experience Singapore. *Med. J.*, **50(3)**: 261-264.

Возрастные И Половые Особенности Изменчивости Расстояния Между Серединой Стенки Крыловидно-Верхнечелюстной Щели И Крыловидно-Небным Отверстием

В.Б. Шадлински, К.Дж. Гулиева

Азербайджанский медицинский университет

Целью работы было изучение индивидуальных, возрастных и половых особенностей изменчивости расстояния между крыловидно-верхнечелюстной щелью и клиновидно-небным отверстием на различных этапах постнатального онтогенеза человеческих черепов. В ходе работы были использованы краниоскопические, краниометрические и вариационно-статистические методы исследования. По данным результатов исследования среднее значение расстояния между серединой задней стенки крыловидно-верхнечелюстной щели и клиновидно-небным отверстием у мужчин в I зрелом возрасте представлено правосторонним превосходством. У мужчин сравнение соседних возрастных групп указывает на левостороннее превосходство среднего значения параметров II зрелого возраста по отношению к параметрам I зрелого возраста и пожилого возраста; а у женщин наблюдается двустороннее превосходство. Анализ половых особенностей изменчивости показал, что у мужчин в I, а у женщин во II зрелом возрасте наблюдается правостороннее превосходство.

Ключевые слова: Крыловидно-верхнечелюстная щель, пол, возраст, краниометрия, диморфизм

**The Age And Gender Peculiarities Of The Distance Between The Middle Part
Of Back Wall Of Pterygomaxillary Fissure And Sphenopalatine Foramen**

V.B. Shadlinski, K.J. Guliyeva

Azerbaijan Medical University

The aim of the current work was to study individual, age and gender peculiarities of the distance between the middle part of back wall of pterygomaxillary fissure and sphenopalatine foramen in different stages of human postnatal ontogenesis. Cranioscopic, craniometric and variation-statistical methods were used. The results showed that the mean value of the distance between the middle part of back wall of pterygomaxillary fissure and sphenopalatine foramen in males dominated on the right side in the I adulthood period. The comparison of the same parts in similar age groups of males revealed that the parameters of the II adulthood period dominated on the left side compared to the I adulthood and elderly periods of age, but in females that dominated on both sides. The comparative analysis of gender peculiarities of that distance demonstrated its dominance on right side in the I and II adulthood periods in males and females, respectively.

Keywords: *Pterygomaxillary fissure, gender, age, craniometry, dimorphism*